

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-178>

УДК 336.71

Методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності банку та банківських послуг

Торяник Ж.І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін
Харківського навчально-наукового інституту ДВНЗ «УБС»

Копилець В.І.

магістр
Харківського навчально-наукового інституту ДВНЗ «УБС»

У статті досліджено методи та особливості оцінювання конкурентоспроможності банку та банківських послуг. Представлено порівняльну характеристику методів оцінювання конкурентоспроможності банку, визначено їх переваги та недоліки. Проаналізовано сучасний стан діяльності банків в контексті рівня їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: банк, конкуренція, конкурентоспроможність банку, методи оцінювання, класифікація методів.

Torjanyk Zh.I., Kopylets V.I. МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНИВАНИЮ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ БАНКА И БАНКОВСКИХ УСЛУГ

В статье исследованы методы и особенности оценивания конкурентоспособности банка и банковских услуг. Представлена сравнительная характеристика методов оценивания конкурентоспособности банка, определены их преимущества и недостатки. Проанализировано современное состояние деятельности банков в контексте уровня их конкурентоспособности.

Ключевые слова: банк, конкуренция, конкурентоспособность банка, методы оценивания, классификация методов.

Torjanyk Zh.I., Kopylets V.I. METHODOICAL APPROACHES TO ASSESSING THE COMPETITIVENESS OF THE BANK AND BANKING SERVICES

The methods and peculiarities of estimation of bank competitiveness and banking services are investigated. The comparative characteristics of methods for assessing the competitiveness of the bank are presented, their advantages and disadvantages are determined. The present state of banking activity in the context of the level of their competitiveness is analyzed.

Keywords: bank, competition, bank's competitiveness, methods of evaluation, classification of methods.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні умови діяльності банків України детерміновані негативним впливом політичної та економічної криз, поглибленням диспропорцій у розвитку окремих галузей економіки, збитковістю великої кількості підприємств. Розвиток економіки України негативно впливає на вітчизняну банківську систему, а саме спостерігається низький рівень капіталізації, звужується асортимент банківських продуктів та послуг, підвищується рівень банківських ризиків, збільшуються обсяги резервів під можливі збитки від неякісних активних операцій, знижується прибутковість банківської діяльності. Для нейтралізації негативного впливу сучасної кризи на діяльність українських банків необхідно форму-

вати нові системи управління, впроваджувати методи стратегічного управління та посилювати конкурентоспроможність банків. Зазначене актуалізує необхідність підвищення конкурентоспроможності банків з використанням адекватного методичного інструментарію оцінювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам конкурентоспроможності та конкурентних переваг присвячена велика кількість наукових публікацій. Основним теоретичним положенням присвячені роботи таких вчених як О. Кузьмін, Л. Чернобай, О. Романко [2], А. Левицька [1], К. Пармененков [3], К. Суторміна [5].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є систематизація

методів оцінювання рівня конкурентоспроможності банку та банківських послуг, аналіз сучасного стану діяльності банків в контексті рівня їх конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що до цього часу не розроблено уніфікованої методики оцінювання конкурентоспроможності банку та банківських послуг, що обумовлене складністю та різноплановістю продуктового ряду більшості банків. Більшість методів, які застосовуються для оцінювання рівня конкурентоспроможності банківських послуг, початково розроблена для інших сфер економіки.

Так, на основі вивчення наявних наукових підходів до групування досліджуваних методів всю сукупність наявних методів оцінювання конкурентоспроможності банку можна систематизувати таким чином (рис. 1) [1, с. 159].

Матричні методи оцінювання конкурентоспроможності банку базуються на використанні матриці, тобто таблиці впорядкованих за рядками та стовпцями елементів. Вони не дають змогу оцінити рівень конкурентоспроможності банку, однак дають можливість

проаналізувати окремі аспекти його діяльності, середовище функціонування, ринкову позицію, а також визначити основні напрями подальшого розвитку.

Значного поширення набуло використання графічних методів оцінювання конкурентоспроможності підприємства. Графічні методи дають змогу отримати досить високий рівень загальних висновків в динаміці за допомогою графічних об'єктів (наприклад, діаграми, графіки, рисунки). Загалом перевагою застосування графічних методів під час оцінювання конкурентоспроможності банків є їх відносна простота та наочність, однак використання вказаних методів не позбавлене недоліків. Зокрема, графічні методи оцінювання конкурентоспроможності не дають можливості встановити загальне значення показника конкурентоспроможності підприємства, а також здійснити прогнозування майбутніх змін конкурентоспроможності.

Більш комплексними під час оцінювання конкурентоспроможності підприємств є індексні методи. Реалізація індексних методів зазвичай здійснюється за низкою етапів. При

Рис. 1. Система методів оцінювання конкурентоспроможності банку

цьому базою порівняння можуть виступати галузеві показники, показники банку, що є лідером ринку, чи ретроспективні показники оцінюваного банку.

Аналітичні або розрахункові методи оцінювання конкурентоспроможності банку базуються на здійсненні розрахунково-аналітичних операцій зі вхідними даними. При цьому залежно від конкретної методики аналізу застосування цих методів може передбачати як прості арифметичні операції, так і досить складні розрахунки. Найбільш ґрунтовними методами оцінювання конкурентоспроможності підприємства вітчизняні науковці [2] називають комплексні методи, оскільки вони орієнтовані на аналіз усього спектру найважливіших параметрів функціонування підприємства. Перевагою таких методів є отримання достовірної та найточнішої інформації про конкурентоспроможність підприємства, його переваги та «вузькі місця» за найбільш розширеним переліком порівняльних переваг.

Більш детально сутність аналітичних методів представлена в табл. 1.

Виходячи з даних, представлених в табл. 1, можемо зробити висновок, що жоден з визнаних світовою науковою спільнотою показників не здатен адекватно вимірювати рівень конкуренції на фінансовому ринку. Характерною особливістю сучасного етапу розвитку банківської системи України є значне посилення позицій провідних банків світу та інших міжнародних фінансових компаній на ринку фінансових послуг. Серед них виділяються надпотужні національні гравці, такі як "Raiffeisen International", "BNP Paribas", "Citigroup", "UniCredit Group". Зазначена особливість є виявом на теренах України тенденцій до глобалізації фінансових ринків, підтвердженням потенційних можливостей та досить високої прибутковості банківського бізнесу в Україні. Проаналізуємо банківський ринок за допомогою деяких індикаторів конкурентоспроможності банків (рис. 2) [4].

Сьогодні простежується тенденція до збільшення іноземного банківського капіталу у вітчизняній банківській системі, їх частка до загальної кількості банківських установ зросла до 49% станом на 1 вересня 2018 року. Станом на 1 вересня 2018 року з 81 діючого банку 40 банків мають іноземний капітал (на 1 січня 2018 року зафіксовано 38 банків з іноземним капіталом), зокрема 23 банки мають 100% іноземного капіталу (на 1 січня 2018 року – 18).

Отже, за аналізований період кількість банків з вітчизняним капіталом стрімко ско-

рочується, а банки з іноземним капіталом збільшуються. Цей факт свідчить про те, що вітчизняні банки втрачають власні конкурентні позиції на ринку банківських послуг.

Досліджуючи дані основних фінансових показників діяльності банків України в динаміці, зазначимо, що активи державних банків сьогодні складають 55,1% від активів всієї системи (рис. 3), загалом це відбулося внаслідок пожвавлення кредитування та докапіталізації «Приватбанку». Щодо частки активів іноземних банків, то вони складають 30,3% від загальної кількості активів банківської системи. Найменшу частку складають банки з приватним капіталом, а саме 14,6% [4].

Щодо депозитів населення, то частка державних банків збільшилась до 63,4% (рис. 4) [4].

Приріст відбувся в «Ощадбанку», а інші держбанки зменшили частку за депозитами. Частка депозитів фізичних осіб в іноземних банках сьогодні становить 23,1%, а в банках з приватним капіталом – лише 13,5% [4].

Загалом конкурентоспроможність банку є характеристикою ефективності його роботи. Основними показниками, які характеризують ефективність банківської діяльності, є фінансовий результат, рентабельність капіталу, рентабельність активів, адекватність регулятивного капіталу.

Динаміка доходів та витрат (рис. 5) показує, що після 2013 року існує тенденція до перевищення витрат над доходами, відповідно, банківська система працювала зі збитком 4 роки [4]. Така ситуація пов'язана з нестабільним економічним та політичним станом країни, впливом коштів з банківських установ та нераціональним використанням наявних ресурсів.

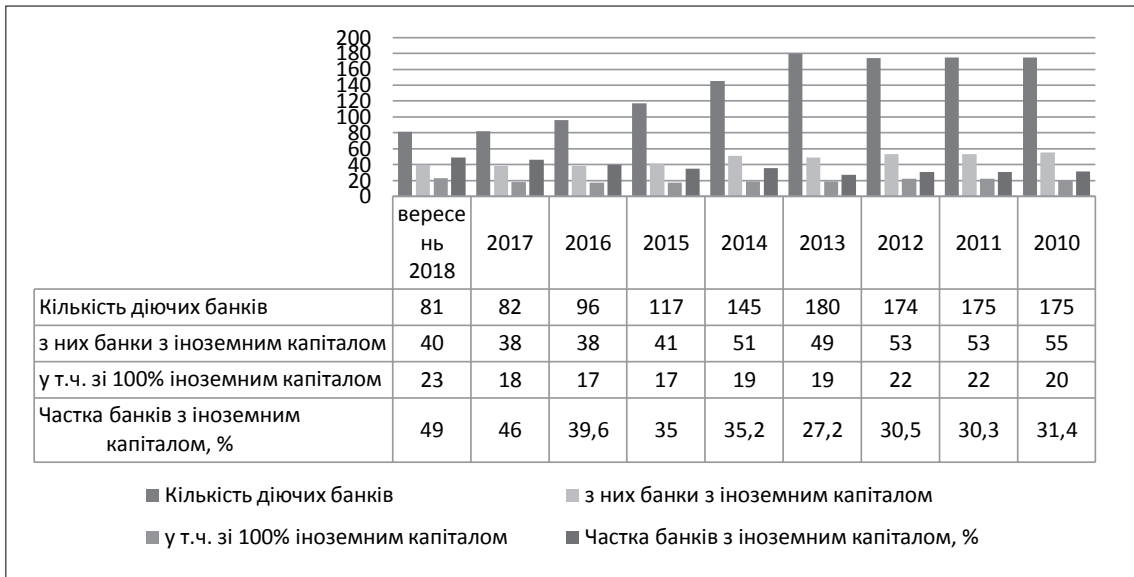
Станом на 1 серпня 2018 року доходи перевищують витрати на 13 747 млн. грн., а загалом банки отримали чистий прибуток у розмірі 13 747 млн. грн. Конкурентоспроможність банківської системи також можна оцінити за показниками рентабельності, оскільки вони відображають ефективність функціонування банківських установ (рис. 6) [4].

Загалом в Україні протягом 2014–2017 років простежувалась негативна динаміка зміни показника ROE (рентабельності капіталу), але станом на 1 вересня 2018 року показник ROE значно підвищився до 13,37%. Банківська система працює ефективно тоді, коли показник становить не менше 15%. На від'ємне значення рентабельності капіталу перш за все вплинули негативний фінансовий

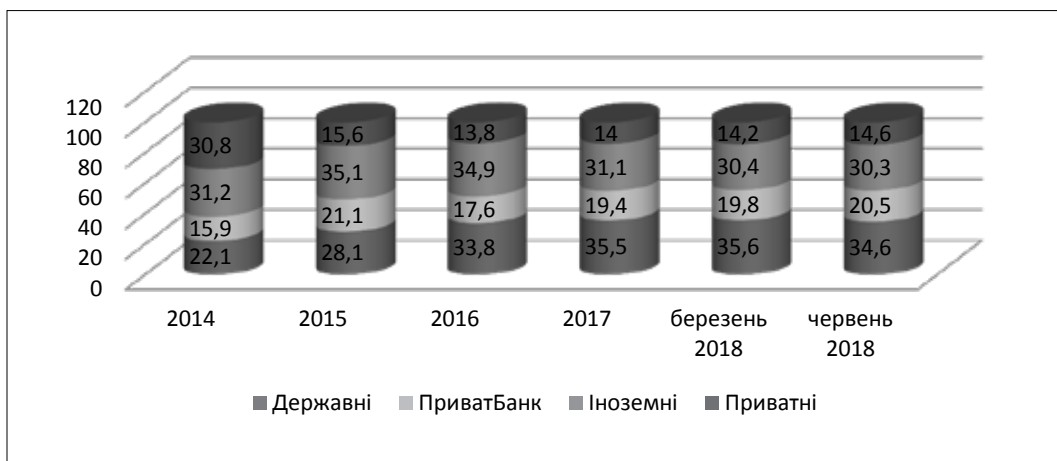
Аналітичні методи оцінювання конкурентоспроможності банків

Назва показника	Сутність	Формула	Недоліки
Індекс Херфіндаля-Хіршмана, тобто показник, що використовується задля оцінювання рівня монополізації галузі	Розраховується як сума квадратів часток окремого показника діяльності банку в загальному обсязі діяльності по системі.	$HHI = \sum_{i=1}^n X_i^2,$ <p>де n – кількість суб'єктів на депозитному сегменті; X_i – частка i-го суб'єкту в обсязі реалізованого в межах сегменту продукту, %</p>	Чутливість до кількості компаній на ринку та розподілу ринкових часток (враховує відносний розмір компаній, а не їх абсолютну кількість).
Індекс Лінда	Встановлює ступінь нерівномірності розподілу часток на ринку серед його найбільших компаній, визначає межі олігополії на ринку.	$L = \frac{1}{k(k-1)} \times \sum_{i=1}^k Q_i,$ <p>де k – кількість великих компаній; Q_i – співвідношення середньої частки ринку k-ї компанії до частки компанії; i – кількість провідних серед k великих компаній.</p>	Розраховується лише для декількох найбільших компаній.
Індекс Лернера	Демонструє відхилення цін від граничних витрат, пов'язаних з неефективним розміщенням ресурсів за умови монополії на ринку, характеризує рівень ринкової влади конкретної компанії.	$L = [P - MC] / P,$ <p>де P – ціна послуг; MC – граничні витрати.</p>	Є допоміжним, не розраховується за умови вільної конкуренції на ринку, є статичним показником, не дає змогу оцінити вплив ринкової влади на рівень конкуренції.
Коефіцієнт концентрації	Ідентифікація сумарної частки декількох найбільших учасників фінансового ринку.	$CR_i = \sum_{i=1}^n \frac{q_i}{q_{isum}} \times 100,$ <p>де $\frac{q_i}{q_{isum}}$ – частка i-го учасника на конкретному сегменті фінансового ринку; n – кількість учасників ринку.</p>	Визначається лише для декількох (як правило, 5 найбільших компаній), не враховує конкурентну структуру та сегментацію фінансового ринку.
Коефіцієнт Джині	Розкриває ступінь нерівномірності розподілу часток на ринку.	$G = \frac{1}{nA_n} \sum_{i=1}^n (i-1)A_i - iA_{i-1} ,$ <p>де A_i – кумулятивне значення частки i, тобто найбільших компаній на ринку; A_n – сума значень часток всіх компаній на ринку; n – кількість компаній на ринку.</p>	Має обмежені можливості щодо розрахунку, характеризує нерівномірність ринкових часток розподілу, проте не чутливий до змін у кількості одиниць сукупності.
Коефіцієнт Розенблюта	Враховує співвідношення загального розміру компаній, тобто основних продуктів фінансових послуг, дає можливість ранжування компаній за ступенем їх значимості.	$HT = \frac{1}{2 \sum R_i q_i - 1},$ <p>де R_i 1,2,3... – ранг i-ї компанії на ринку ($\max R=1$); q_i – ринкова частка i-ї компанії на ринку.</p>	Чутливість до результатів впливу на показники діяльності лідерів ринку дрібних компаній.

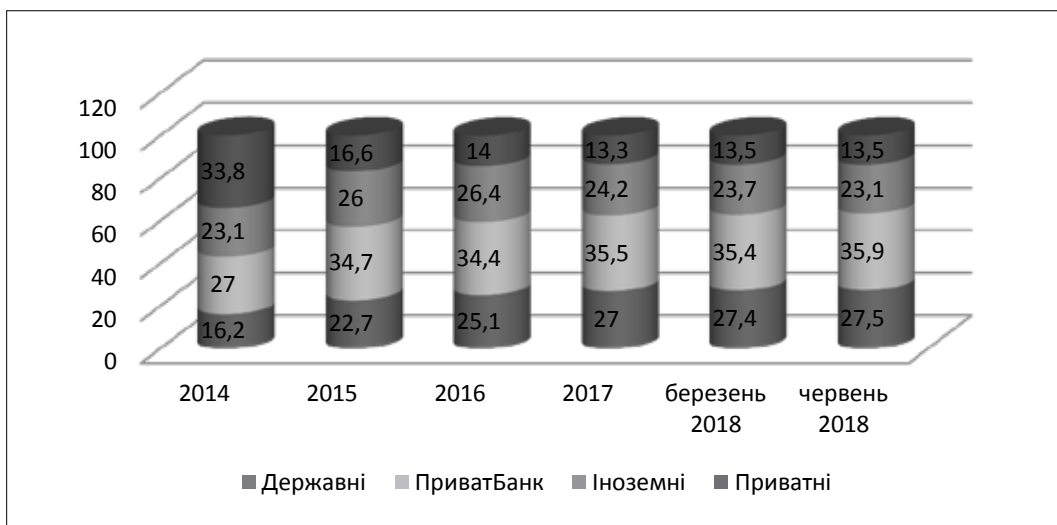
Джерело: складено авторами на підставі джерела [3, с. 5]

Рис. 2. Динаміка участі іноземного капіталу в банківській системі України за період з 2010 року по 1 вересня 2018 року

Рис. 3. Розподіл чистих активів за групами банків, %

Рис. 4. Розподіл депозитів фізичних осіб банків за групами, %

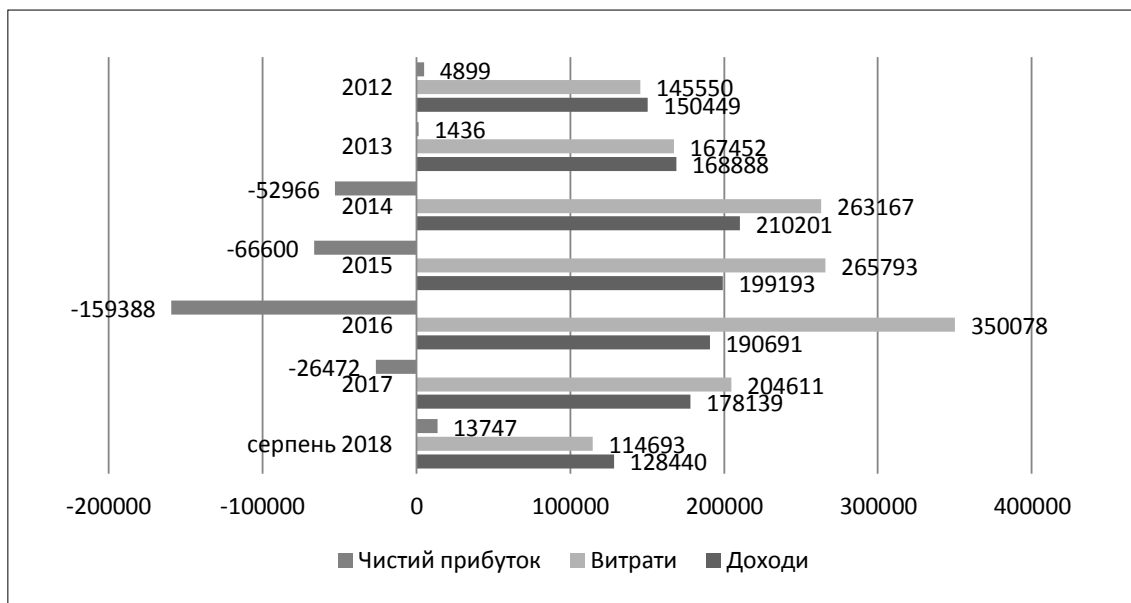

Рис. 5. Динаміка доходів, витрат та чистого прибутку по банківській системі, млн. грн.

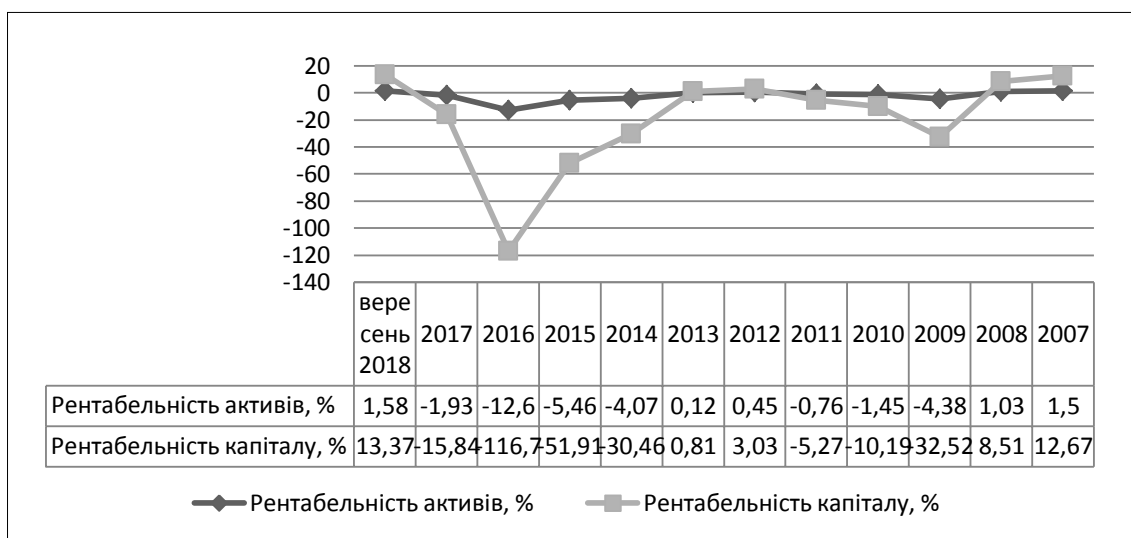

Рис. 6. Динаміка показників рентабельності банків України за період з 2007 року по 1 вересня 2018 року, %

результат діяльності банків та вплив капіталу з банківської системи.

Щодо показника ROA (рентабельності активів), то банківська система ефективно використовує наявні ресурси тоді, коли значення показника не менше 1%. Вперше позитивне значення цього показника спостерігається 1 вересня 2018 року, коли він становить 1,58%, що більше за нормативне значення за останні 9 років.

Ще одним важливим показником ефективності банківської системи є норматив достатності регулятивного капіталу (H2). Для діючих банків нормативне значення H2 не може бути менше, ніж 10%.

Станом на 1 жовтня 2018 року достатність регулятивного капіталу склала 15,73% (рис. 7) [4].

Розглядаючи динаміку цього показника, можемо простежити, що протягом цього періоду він відповідає нормативному значенню. Чим вище значення показника достатності (адекватності) регулятивного капіталу, тим більше частка ризику, що беруть на себе власники банку. Навпаки, чим нижче значення показника, тим більше частка ризику, що приймають на себе кредитори та вкладники банку.

Наведені дані яскраво ілюструють сучасний стан діяльності українських банків з точки

зору їх конкурентоспроможності та в умовах економічної глобалізації. Значні зміни відбулися в українському банківському секторі з активною появою на ньому потужних іноземних інвесторів. Причому вплив іноземного інвестора відчувається майже в усіх галузях банківського бізнесу: від кредитування населення до депозитів юридичних осіб.

Аналіз концентрації ринку банківських послуг в Україні представлено в табл. 2 [4].

Отже, з проведених розрахунків бачимо, що у 2018 році ринок банківських послуг за розміром капіталу 3 найбільших банків України був низько концентрованим, а за розміром активів можемо віднести його до середньо концентрованого. Щодо значення індексу CR5, то за розміром активів та капіталу 5 най-

більших банків України банківський ринок був переважно помірним чином концентрованим з монополістичним видом конкуренції.

Використання індексу Херфіндаля-Хіршмана дає змогу проаналізувати ситуацію по всій галузі. Цей індекс є вихідною точкою відліку для інших показників концентрації. Його називають індексом з повною інформацією ("full information index"), оскільки він враховує особливості розподілу розмірів фінансово-кредитних структур. Індекс Херфіндаля-Хіршмана найчастіше використовується в банківському нагляді задля оцінювання рівня концентрації та конкуренції банків, а також для аналізу структури банківського ринку [5].

Вважається, що банківська система є низько концентрованою, якщо значення індексу Хер-

Рис. 7. Динаміка показника адекватності регулятивного капіталу (Н2), %

Таблиця 2

Динаміка індексу концентрації трьох і п'яти банківських установ України за період з 1 січня 2010 року по 1 січня 2018 року, %

Показник	Січень 2010 року	Січень 2011 року	Січень 2012 року	Січень 2013 року	Січень 2014 року	Січень 2015 року	Січень 2016 року	Січень 2017 року	Січень 2018 року
<i>Індекс концентрації трьох (CR3) банківських установ</i>									
Активи	23,26	26,07	27,90	30,73	32,28	34,83	46,34	48,08	50,27
Зобов'язання	21,99	24,82	26,93	30,52	32,59	34,20	47,38	35,89	52,09
Капітал	31,22	33,37	33,52	31,89	30,56	39,83	51,85	31,84	36,11
Кредитний портфель	23,12	26,48	28,81	29,57	29,57	32,36	42,79	33,28	32,61
<i>Індекс концентрації п'яти (CR5) банківських установ</i>									
Активи	34,76	36,82	36,59	38,63	40,01	43,41	55,03	57,04	60,54
Зобов'язання	33,97	36,00	35,66	38,61	40,72	42,94	56,57	44,03	62,36
Капітал	39,72	41,57	41,93	38,72	36,04	47,14	63,12	43,62	46,31
Кредитний портфель	36,06	37,48	38,64	37,57	37,98	41,89	54,46	45,96	44,44

Рівень концентрації банківської системи України за індексом Херфіндаля-Хіршмана за період з 1 січня 2010 року по 1 січня 2018 року [4]

Показник	Січень 2010 року	Січень 2011 року	Січень 2012 року	Січень 2013 року	Січень 2014 року	Січень 2015 року	Січень 2016 року	Січень 2017 року	Січень 2018 року
Капітал	0,0492	0,0500	0,1448	0,0449	0,0464	0,0718	0,1469	0,0543	0,0693
Активи	0,0390	0,0407	0,0426	0,0471	0,0517	0,2894	0,0911	0,0918	0,0988
Депозитний портфель ФО	0,0563	0,0602	0,0699	0,0725	0,0782	0,0841	0,1493	0,1526	0,1715
Депозитний портфель ЮО	0,0402	0,0417	0,0398	0,0441	0,0399	0,0516	0,0716	0,0851	0,0822
Кредитний портфель ФО	0,0563	0,0602	0,0699	0,0725	0,0782	0,0841	0,1238	0,1151	0,1330
Кредитний портфель ЮО	0,0443	0,0510	0,3665	0,0531	0,0533	0,0651	0,1001	0,0650	0,0668

фіндаля-Хіршмана є меншим за 0,1; помірним чином концентрованою, якщо $0,1 < \text{HHI} < 0,18$; висококонцентрованою, якщо $\text{HHI} > 0,18$.

Попри позитивні тенденції зростання індексу Херфіндаля-Хіршмана протягом останніх років, рівень концентрації банківського ринку України залишається все ще дуже низьким (табл. 3).

За період, що досліджується, кількість банків скоротилася зі 175 до 81, при цьому рівень концентрації за індексом Херфіндаля-Хіршмана поступово зростає. Зазначений факт свідчить про те, що процес концентрації в банківській системі характеризується зменшенням кількості банків. Аналізуючи індекс Херфіндаля-Хіршмана за визначеними секторами ринку бачимо, що до 2017 року цей показник був менший за 0,1. Банківська система була низько концентрованою за всіма секторами. На початку 2017 року відбулося пожвавлення, банківська система за показниками капіталу, кредитних портфелів фізичних та юридичних осіб, а також за депозитним портфелем фізичних осіб була помірним чином концентрованою за ННІ. Станом на 1 липня 2018 року рівень концентрації банківської системи досягнув помірного показника лише за секторами кредитів та депозитів фізичних осіб. Загалом чим більше значення індексу Херфіндаля-Хіршмана, тим вище концентрація продавців на банківському ринку, а

чим менше значення набуває індекс Херфіндаля-Хіршмана, тим сильніше конкуренція на ринку та менше концентрація. Формально коефіцієнти концентрації та індекс Херфіндаля-Хіршмана свідчать про конкурентний характер відносин між банківськими установами, оскільки частка перших трьох, п'яти, десяти банків є цілком прийнятною, щоб не вважати цей ринок монополізованим.

Висновки з цього дослідження. Отже, аналіз конкурентоспроможності банківських установ України на поточному етапі розвитку економіки показав, що майже всі провідні позиції займають або державні банки, або банки з іноземним капіталом. Лідируючі позиції державних банків пов'язані з тим, що переважно вони працюють на гривневому ресурсі та мають підтримку уряду. Банки з іноземним капіталом активно підтримує «материнська» група, що забезпечує їм більш сприятливі умови та сприяє формуванню їх стійкості. Також проведене дослідження свідчить про те, що нині існує значна кількість методів оцінювання конкурентоспроможності банків. Однак усі вони мають суттєві недоліки, зокрема закриту методіку, недостатньо комплексний аналіз діяльності банку, відсутність повної та достовірної інформації щодо оцінювання показників та обмежені можливості ґрунтовно їх розрахунку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Левицька А. Методи оцінки конкурентоспроможності підприємства: вітчизняні та закордонні підходи до класифікації. Механізм регулювання економік. 2013. № 4. С. 155–163.
2. Кузьмін О., Чернобай Л., Романко О. Методи аналізування конкурентоспроможності підприємств. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.10. С. 159–166.
3. Пармененков К. Методы анализа состояния конкурентной среды на товарных рынках. URL: http://auditfin.com/fin/2011/2/03_08/03_08%20.pdf.

4. Основні показники діяльності банків України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

5. Суторміна К. Оцінка індикаторів концентрації ринкової структури банківської системи України. Бізнес-Інформ. 2014. № 6. С. 330–335.

REFERENCES:

1. Levycjka A. (2013) Metody ocinky konkurentospromozhnosti pidpryjemstva: vitchyznjani ta zakordonna pidkhody do klasyfikaciji [Methodology of competitiveness: competitiveness and commitment to the classroom]. Mekhanizm rehuljuvannja ekonomik, № 4, pp. 155–163.

2. Kuzjmin O. (2011) Metody analizuvannja konkurentospromozhnosti pidpryjemstv [Methodological analysis of competitiveness of enterprises]. Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy, vyp. 21.10, pp. 159–166.

3. Parmenenkov K. Metody analiza sostoyaniya konkurentnoy sredy na tovarnykh rynkakh [Methods for analyzing the state of the competitive environment in commodity markets]. Rezhym dostupa: http://auditfin.com/fin/2011/2/03_08/03_08%20.pdf.

4. National Bank of Ukraine (2018) Osnovni pokaznyky dijialnosti bankiv Ukrainy. [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

5. Sutormina K. (2014) Ocinka indykatoriv koncentraciji rynkovoji struktury bankivskoj systemy Ukrainy [Otsinka Indykatoriv concentratsi i inkovo i structures bankivskoj i systems of Ukraine]. Biznes-Inform, № 6, pp. 330–335.